

- Kratkiy otchet, 1909 – Kratkiy otchet po postroyke gorodskogo vodoprovoda [Short Report on the Construction of the City Water Pipeline]. Mykolaiv City Public Administration. Executive Water Commission. Mykolaiv: Electro-printing house of A. G. Shneyder, 1909. 78 s. [in Russian].
- Kremin, 2006 – Kremin T. D. Potik vody zhyvoi. Do 100-richchia zasnovannia Mykolaivskoho miskoho vodoprovodu (1906–2006) [Stream of Living Water. To the 100th Anniversary of the Foundation of the Mykolaiv City Water Pipeline (1906–2006)]. Mykolaiv: Ilion, 2006. 206 s. [in Ukrainian]
- Nikolaevskaya gazeta, 1913 – *Nikolaevskaya gazeta*. 1913. March 21. S. 3. [in Russian].
- Nikolaevskie novosti, 1910 – *Nikolaevskie novosti*. 1910. January 12. [in Russian].
- Otchet o deyatelnosti, 1905 – Otchet o deyatelnosti Nikolaevskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1904 g. [Report on the Activities of the Mykolaiv Branch of the Imperial Russian Technical Society for 1904]. Mykolaiv: Printing house of A. G. Shneyder, 1905. 35 s. [in Russian].
- Pervaya vseobshchaya perepis, 1904 – Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy imperii 1897 g. : [in 89 volumes, 119 books]. Ed. N. A. Troynitskiy. Vol. 47: Kherson Province. Saint Petersburg, 1904. 319 s. [in Russian].
- Savchuk, 1992 – Savchuk V. S. Pervye inzhenernye sobraniya i obshchestva v Rossiyskoy imperii [The First Engineering Meetings and Societies in the Russian Empire]. *Voprosy istorii estestvoznaniya i tekhniki*. 1992. No. 1. S. 51–55. [in Russian].
- Spisok naselennykh mest, 1868 – Spisok naselennykh mest po svedeniyam 1859 goda. Vol. XLVII: Kherson Province. Ed. L. Maykov. Published by the Central Statistical Committee of the Ministry of Internal Affairs. Saint Petersburg, 1868. 276 s. [in Russian].
- Utrenniy kuryer, 1906 – *Utrenniy kuryer*. 1906. September 3. [in Russian].
- Shenkevich, 2019 – Shenkevich A. Iz glubiny podzemnykh vod my proveli vodoprovod [From the Depths of Underground Waters We Conducted a Water Pipeline]. *Vecherniy Nikolaev*. 2019. March 26. S. 4. [in Russian].
- Savchuk, Dobrovolska, 2022 – Savchuk V. S., Dobrovolska V. A. The First Attempts to Institutionalize Non-State Communities of Engineers and Technicians in the Russian Empire: Livland and Kherson Provinces. *Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum*. 2022. Vol. 10(2). P. 24–45. [in English].

Перше надходження – 03.03.2026

Прийнято до друку – 20.03.2026

Оприлюднено на сайті – 06.05.2026

DOI: 10.31499/2519-2035.14.2026.358606

УДК 930.2:656.8](477.73-21)”18”

Ірина МІРОНОВА,
<https://orcid.org/0000-0002-3039-742X>
доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедри історії
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
(Україна, Миколаїв)
ya.irina761@gmail.com

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА ФОНДУ МИКОЛАЇВСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ГУБЕРНАТОРА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОШТОВОЇ СЛУЖБИ МІСТА МИКОЛАЄВА ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено комплексний джерелознавчий аналіз документальної спадщини Канцелярії Миколаївського військового губернатора (фонд 230 Державного архіву Миколаївської області) як джерельної бази для вивчення історії поштової служби міста Миколаєва у ХІХ столітті. На основі матеріалів діловодства проаналізовано правовий статус поштових установ, їх матеріально-технічне забезпечення, адміністративне підпорядкування, особливості взаємодії з міським самоврядуванням і центральними відомствами, а також процеси модернізації поштово-транспортної інфраструктури. Окрему увагу приділено документам, що відображають реагування влади на надзвичайні ситуації, зокрема пожежу 1862 р., та інтеграцію поштової і телеграфної служб у єдину систему державних комунікацій. Доведено, що поштова служба розглядалася владою як стратегічно важливий елемент адміністративного управління та міського розвитку. Зроблено висновок про високий інформативний потенціал фонду 230 для реконструкції повсякденних управлінських практик і функціонування поштової служби Півдня України у ХІХ столітті.

Ключові слова: Миколаїв, поштова служба, соціально-економічний розвиток, Державний архів Миколаївської області, фонд Миколаївського військового губернатора.

Iryna MIRONOVA,
<https://orcid.org/0000-0002-3039-742X>
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of History,
Petro Mohyla Black Sea National University
(Ukraine, Mykolaiv)
ya.irina761@gmail.com

THE DOCUMENTARY HERITAGE OF THE MYKOLAIV MILITARY GOVERNOR'S FUND AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF THE POSTAL SERVICE OF THE CITY OF MYKOLAIV IN THE 19TH CENTURY

The article provides a comprehensive source-based analysis of the documentary heritage of the Chancellery of the Mykolaiv Military Governor (Fond 230 of the State Archives of Mykolaiv Region) as a key source for studying the history of postal service in Mykolaiv during the nineteenth century. Postal communication played a crucial role in the administrative, military, and economic life of the port city, yet its practical functioning has long remained insufficiently explored at the regional level. The main thesis of the article is that the archival documents of the Mykolaiv Military Governor's Chancellery allow for the reconstruction of real administrative practices and reveal the strategic role of the postal service within the imperial communication system.

The first argument supporting this thesis concerns the legal and institutional framework of postal establishments. The analyzed documents demonstrate that postal stations in Mykolaiv were not merely technical facilities but objects of continuous administrative regulation involving municipal authorities, provincial administration, and central ministries. Archival files record disputes over property rights, financing, and the placement of postal facilities, reflecting the limited autonomy of local self-government and the dominant role of the military governor in decision-making.

The second argument focuses on the material and logistical aspects of postal operations. Reports and correspondence reveal chronic shortages of horses, financial constraints of the municipal budget, and the dependence of postal regularity on local resources. These materials make it possible to examine everyday practices of postal service functioning and to identify tensions between normative requirements imposed by central authorities and the actual capabilities of the city.

The third argument addresses modernization processes within the postal system. Documents related to the introduction of stagecoach routes between Mykolaiv, Odesa, Kherson, and Kremenchuk illustrate the transition from traditional horse-based mail to a more regulated and standardized transport system. In addition, archival evidence shows the growing integration of postal and telegraph services, especially in situations requiring rapid information exchange.

The concluding argument concerns administrative responses to emergency situations. Files documenting the fire at the Mykolaiv postal station in 1862 demonstrate how postal infrastructure was treated as a matter of state security and administrative stability. Thus, the main thesis of the article is confirmed: the archival materials of Fond 230 constitute a representative and multifaceted source that enables a deeper understanding of the institutional, social, and managerial dimensions of the postal service in Mykolaiv in the nineteenth century.

Keywords: Mykolaiv, postal service, socio-economic development, State Archives of Mykolaiv Region, Fund of the Mykolaiv Military Governor.

Постановка проблеми. Історія поштової служби є важливою складовою дослідження розвитку державних комунікацій, адміністративного управління та міської інфраструктури ХІХ століття. Для портового й військово-морського міста Миколаєва пошта відігравала особливу роль, забезпечуючи обмін інформацією між місцевими органами влади, центральними відомствами та іншими регіонами імперії. Водночас тривалий час історія функціонування поштових установ міста залишалася фрагментарно висвітленою й переважно розглядалася в межах загальних оглядів розвитку зв'язку.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю залучення

неопублікованих архівних матеріалів, які дозволяють реконструювати реальні управлінські практики, господарські проблеми та модернізаційні процеси в діяльності поштової служби. Особливе значення в цьому контексті мають документи Канцелярії Миколаївського військового губернатора, що відображають взаємодію поштового відомства з міським самоврядуванням, губерньською та центральною адміністрацією.

Аналіз досліджень. У сучасній історіографії дослідження поштової служби Півдня України XIX ст. розкривається переважно в межах ширшої проблематики історії державних комунікацій, адміністративного управління та інфраструктурної модернізації. Найпослідовніше цей напрям репрезентований працями, що аналізують поштові та поштово-телеграфні установи Півдня України у загальноімперському управлінському контексті. Зокрема, у студії І. Міронової простежено стан і розвиток поштово-телеграфної мережі регіону (друга половина XVIII – початок XX ст.), окреслено особливості її інституційної організації та залежність від адміністративно-територіальних трансформацій і заселення Півдня (Міронова, 2011a). Рецензійна публікація В. Брехуненка у фаховому збірнику («Історичний архів. Наукові студії») актуалізує цю узагальнювальну перспективу й підкреслює важливість пошти і телеграфу як інструментів керованості простору, що особливо релевантно для портів і військово-адміністративних центрів (Брехуненко, 2013). Паралельно формуються тематичні розвідки про поштово-телеграфний зв'язок у пізньоімперський період, де увага зосереджується на практиках управління галуззю зв'язку в роки правління Олександра III та на функціонуванні установ у вертикалі влади (Міронова, 2011b).

Окремий блок сучасних досліджень складають праці, що розкривають телеграф як компонент модерної комунікаційної системи та його вплив на повсякденність і швидкість управлінських рішень у другій половині XIX – першій половині XX ст. У роботах А. Якубця телеграф розглядається і як технічна інновація, і як музейно-джерельний комплекс (апарати, службова документація, матеріальна культура) (Якубець, 2019). Важливою для теми дослідження є також праця О. Шляхова та Т. Ковальчука, де на статистико-інституційному матеріалі показано масштабування телеграфної мережі в Україні наприкінці XIX ст., що дає тло для інтерпретації миколаївських кейсів інтеграції пошти й телеграфу (зокрема, у ситуаціях надзвичайних подій і термінового інформування) (Шляхов, Ковальчук, 2018).

Соціально-інституційний вимір діяльності поштово-телеграфних установ ґрунтовно представлений у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук Ю. Руденко, де аналізуються правила обігу кореспонденції, службові практики, кадровий склад і підпорядкування (на прикладі Правобережжя, але з висновками, придатними для порівняння з південними губерніями) (Руденко, 2018). У дисертації Л. Золотар подається пояснення «транспортного плеча» пошти (станції, коні, тракти, регулярність), що дозволяють коректно інтерпретувати проблеми кінного забезпечення та логістику маршрутів як частину інфраструктурної політики імперії (Золотар, 2019). Нарешті, у сучасній англомовній історії комунікацій важливою рамкою для «архівно-

адміністративного» прочитання пошти є підхід Дж. Рендольфа, який трактує імперську поштову систему як механізм обов'язку, контролю, дисципліни та державної інтеграції територій. Такі узагальнення корисні для аналітичного зіставлення мікроісторії м. Миколаєва з макрорівнем інституційного розвитку імперської пошти (Randolph, Bowers, 2017).

Метою статті є джерелознавчий аналіз матеріалів фонду 230 Державного архіву Миколаївської області як комплексу документів, що репрезентують функціонування поштової служби м. Миколаєва у ХІХ столітті, а також визначення їх інформативного потенціалу для подальших історичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Важливим джерелом з історії функціонування поштової служби м. Миколаєва першої чверті ХІХ ст. є справа 91 «Відношення Миколаївської міської думи військовому губернатору та листування з нею про публічний продаж будинку, який займає міська поштова станція», що зберігається у фонді 230 (опис 1) «Канцелярія Миколаївського військового губернатора» (22 квітня – 30 травня 1824 р.) Державного архіву Миколаївської області (ДАМО) (ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 91. Арк. 1–5). Документи цієї справи відображають процес адміністративного узгодження питання щодо правового статусу будівлі, в якій розміщувалася міська поштова станція, та її подальшої долі у зв'язку з наміром Миколаївської міської думи здійснити публічний продаж означеного об'єкта нерухомості.

Основу справи становлять рапорти та донесення Миколаївської міської думи, адресовані військовому губернатору, а також супровідні матеріали губернського управління, що свідчать про залучення поштової інфраструктури до сфери міського майнового управління. У документах чітко фіксується, що будинок, займаний міською поштовою станцією, перебував у власності міста й розглядався не лише як елемент державної комунікаційної мережі, а й як об'єкт, включений до системи міських доходів і витрат. Сам факт порушення питання про його продаж засвідчує прагнення органів міського самоврядування оптимізувати використання нерухомого майна та залучити додаткові фінансові ресурси.

Разом із тим матеріали справи демонструють залежність рішень міської думи від позиції військового губернатора як вищої адміністративної інстанції регіону. Поштова станція, попри локальний характер її розміщення, розглядалася як складова загальнодержавної системи сполучення, що зумовлювало необхідність погодження будь-яких змін із губернською владою. У рапортах наголошується на важливості безперебійного функціонування поштового зв'язку та необхідності врахування інтересів державної служби у разі відчуження або переміщення приміщення станції.

Цінність справи полягає також у можливості реконструкції адміністративної процедури ухвалення рішень щодо поштової інфраструктури. Документи містять посилення на попередні розпорядження, фінансові розрахунки та аргументацію сторін, що дозволяє простежити, яким чином у Миколаєві 1820-х рр. узгоджувалися інтереси міського самоврядування,

губернської адміністрації та державної поштової служби. Таким чином, поштова станція постає не лише як технічний об'єкт, а й як елемент складної системи управління міським простором.

Отже, матеріали зазначеної справи є репрезентативним джерелом для вивчення історії поштової служби м. Миколаєва XIX ст., оскільки відображають взаємодію міських і губернських інституцій у питаннях розміщення, утримання та правового регулювання поштових установ. Вони доповнюють уявлення про соціально-адміністративний контекст функціонування пошти та дозволяють розглядати її як складову міського господарства й державної комунікаційної політики.

Надзвичайно репрезентативним джерелом для дослідження повсякденного функціонування поштової служби м. Миколаєва середини XIX ст. є документи справи 634 «Рапорти Миколаївських міських думи, поліції, поштової контори військовому губернатору та його листування з міністром внутрішніх справ, управлінням Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора, Херсонським губернським правлінням про стан Миколаївської поштової контори та забезпечення її кіньми» (29 листопада – 26 червня 1853 р.) фонду 230 (опис 1), яка містить розгалужене листування між Миколаївською міською думою, поліцією, поштовою конторою та військовим губернатором, а також листування з Міністерством внутрішніх справ і вищими губернськими установами (ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 634. Арк. 1–52). Матеріали справи дозволяють реконструювати реальний стан поштової інфраструктури, зокрема проблему забезпечення станції кіньми, що була критичною для стабільної роботи поштового сполучення.

У рапортах поштових і міських установ неодноразово наголошується на недостатній кількості коней, придатних до служби, а також на їхньому фізичному виснаженні внаслідок інтенсивної експлуатації. Документи фіксують чітку залежність між регулярністю поштового руху та матеріальними можливостями міста, яке не завжди було спроможне оперативно оновлювати кінний склад. При цьому поштова контора опинялася у складному становищі між формальними вимогами центральної адміністрації та реальними ресурсними обмеженнями місцевого рівня.

Особливу цінність мають матеріали, що відображають багаторівневий механізм управління поштовою службою. Питання забезпечення Миколаївської поштової контори кіньми виходило за межі компетенції міських органів і потребувало погодження з Міністерством внутрішніх справ, управлінням Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора та Херсонським губернським правлінням. Це свідчить про те, що поштова служба розглядалася як стратегічно важливий елемент державного управління, навіть якщо йшлося про суто практичні господарські проблеми.

У документах простежується прагнення центральної влади зберегти безперервність поштового сполучення, водночас перекладаючи значну частину фінансового та організаційного навантаження на міські бюджети. Рапорти міської думи містять аргументацію щодо неможливості негайного виконання

вимог через брак коштів, що дозволяє простежити реальні межі автономії міського самоврядування у сфері утримання поштових установ.

Таким чином, розглянута справа розкриває поштову службу Миколаєва не лише як адміністративну структуру, а й як складний соціально-економічний механізм, залежний від стану міських фінансів, транспортних ресурсів і багаторівневої системи підпорядкування. Матеріали цієї справи суттєво поглиблюють уявлення про повсякденні практики функціонування пошти в ХІХ ст. та дозволяють перейти від нормативних уявлень до аналізу реального стану поштової справи в південному портовому місті.

Важливим джерелом для дослідження модернізаційних процесів у розвитку поштової служби м. Миколаєва середини ХІХ ст. є матеріали справи 2190 «Відношення Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора Миколаївському військовому губернатору та листування з ним про запровадження маршрутів поштових диліжансів від Миколаєва до Одеси, Херсона та Кременчука» (19 грудня 1855 – 20 листопада 1856 рр.) фонду 230 (опис 1), що містить офіційне листування між Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором та Миколаївським військовим губернатором щодо впровадження диліжансного поштового сполучення між Миколаєвом, Одесою, Херсоном і Кременчуком (ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 2190. Арк. 1–8). Матеріали справи відображають перехід від традиційної кінно-поштової моделі до більш упорядкованої транспортно-поштової системи, зорієнтованої на регулярність, передбачуваність і підвищену пропускну спроможність.

Центральне місце у справі посідає текст «Правил диліжансного сполучення між містами Одесою, Миколаєвом і Херсоном», які були розглянуті та затверджені вищою адміністрацією. У правилах детально регламентувалися організаційні аспекти функціонування диліжансів: місця їх відправлення і прибуття, швидкість руху залежно від погодних умов, кількість коней, порядок утримання поштових станцій, відповідальність кондукторів і доглядачів, а також тарифи на проїзд і перевезення кореспонденції. Наявність такого нормативного документа свідчить про прагнення державної влади уніфікувати поштові перевезення та підпорядкувати їх єдиному адміністративному стандарту.

Матеріали справи дозволяють простежити роль Миколаєва як важливого вузлового пункту поштово-транспортної мережі Півдня, що поєднував морський порт, військову інфраструктуру та сухопутні комунікації. Листування демонструє, що впровадження диліжансів розглядалося не лише як технічне нововведення, а як елемент ширшої державної політики, спрямованої на посилення керованості простору, прискорення обміну інформацією та інтеграцію регіону в загальноімперську систему сполучень.

Водночас документи фіксують і проблемні аспекти реалізації проекту: необхідність додаткових фінансових витрат, забезпечення станцій кінними належної якості, підготовку персоналу та узгодження дій між різними відомствами. Це свідчить про те, що модернізація поштової служби мала поступовий і компромісний характер, а її впровадження значною мірою залежало від взаємодії центральної адміністрації з місцевими органами влади.

Таким чином, справа 2190, фонду 230 (опис 1) є цінним джерелом для вивчення нормативних засад і практичних механізмів реформування поштової служби міста Миколаєва в середині XIX ст. Вона дозволяє розглядати пошту не лише як допоміжну міську інституцію, а як складову державної транспортно-комунікаційної політики, що зазнавала системних змін у відповідь на потреби економічного розвитку та адміністративного управління регіоном.

Матеріали справи 4195 «Справа про пожежу на Миколаївській поштовій станції» (23 серпня – 3 жовтня 1862 р.) фонду 230 (опис 1), присвяченої пожежі на Миколаївській поштовій станції у зазначений період, становлять комплексне джерело для вивчення функціонування поштової служби міста в умовах надзвичайної ситуації та дозволяють простежити механізми адміністративного реагування на кризові події в системі державних комунікацій XIX ст. (ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 4195. Арк. 1–43). Документи справи охоплюють рапорти поштових і поліцейських установ, донесення Миколаївському військовому губернатору, телеграфні повідомлення, матеріали слідства, акти огляду пошкоджених приміщень, а також підсумкові висновки та резолюції вищих адміністративних інстанцій.

З аналізу джерел випливає, що пожежа на поштовій станції розглядалася владою не як ізольований побутовий інцидент, а як подія, що безпосередньо загрожувала стабільності поштового та телеграфного сполучення, а отже – нормальному функціонуванню адміністративного управління регіоном. Саме цим пояснюється оперативне залучення до справи військового губернатора, міської поліції, поштового відомства та губернських структур. У документах неодноразово підкреслюється необхідність якнайшвидшого відновлення роботи станції, що свідчить про усвідомлення стратегічного значення пошти для міста військово-морського та торговельного характеру, яким був Миколаїв у середині XIX ст.

Особливу джерелознавчу цінність мають матеріали службового розслідування, в яких фіксуються причини пожежі, стан приміщень поштової станції, умови зберігання майна та дотримання протипожежних правил. Висновки комісії вказують на поєднання технічних і людських чинників, а також на недостатній рівень нагляду за господарською частиною станції. Це дозволяє реконструювати реальні умови функціонування поштових установ, які, попри свою адміністративну значущість, нерідко розміщувалися в будівлях, що не відповідали зростаючим вимогам безпеки та інтенсивності експлуатації.

Важливим аспектом справи є відображення взаємодії пошти й телеграфу як складових єдиної комунікаційної системи. Телеграфні бланки, термінові донесення та службові повідомлення, включені до справи, демонструють, що в умовах надзвичайної ситуації саме телеграф забезпечував оперативне інформування вищих органів влади. Це свідчить про поступове формування в Миколаєві інтегрованої моделі зв'язку, в якій поштова служба вже не існувала ізольовано, а функціонувала в тісному зв'язку з новими технічними засобами передачі інформації.

Завершальні документи справи містять резолюції та розпорядження, спрямовані на ліквідацію наслідків пожежі, визначення відповідальності

посадових осіб і подальше відновлення поштової станції. Таким чином, справа фіксує повний управлінський цикл – від виникнення надзвичайної події до її адміністративного завершення. Це дозволяє розглядати матеріали справи як зразок діловодної практики поштового відомства та військово-цивільної адміністрації в другій половині XIX ст.

У контексті дослідження історії поштової служби м. Миколаєва дана справа має принципове значення, оскільки розкриває не лише технічний і матеріальний вимір функціонування поштової інфраструктури, а й управлінські механізми її захисту та відновлення. Документи справи доповнюють уявлення про поштову станцію як об'єкт постійної адміністративної уваги та дозволяють глибше осмислити роль поштової служби в системі міських і державних комунікацій XIX століття.

Матеріали справи 11001 «Розпорядження Миколаївському поліцейському про започаткування поліцейського нагляду в нічний час при поштовому будинку» (3–6 квітня 1882 р.) фонду 230 (опис 1) доповнюють корпус документів про пожежу на Миколаївській поштовій станції та дозволяють простежити завершальну фазу адміністративного реагування на надзвичайну подію (ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 11001. Арк. 1–3). На відміну від об'ємної справи 4195, ця справа має узагальнювальний характер і концентрується на службових рапортах Миколаївського поштмейстера, а також на оперативних повідомленнях, адресованих військовому губернатору.

Центральним документом справи є телеграфне повідомлення з м. Миколаєва від 19 вересня 1862 р., в якому інформується про пожежу на поштовій станції та необхідність негайного вжиття заходів для забезпечення безперервності поштового сполучення. Сам факт використання телеграфу для інформування вищої адміністрації свідчить про інтеграцію поштової та телеграфної служб у єдину систему державних комунікацій і про пріоритетність поштової інфраструктури в управлінській практиці другої половини XIX ст.

У рапортах поштмейстера подано стислий виклад обставин пожежі, зазначено характер пошкоджень та наголошено на матеріальних втратах, яких зазнала поштова установа. Документи не обмежуються констатацією факту загоряння, а акцентують увагу на відповідальності за збереження поштового майна та на необхідності адміністративного врегулювання наслідків події. Це дає підстави розглядати пожежу не як випадковий епізод, а як ситуацію, що потребувала формалізованого управлінського рішення.

Важливою рисою справи є її зв'язок із матеріалами поліцейського та службового розслідування, зафіксованими в попередніх документах. У стислому вигляді тут підсумовуються результати перевірок, а також окреслюється позиція поштового відомства щодо причин пожежі та можливих службових недоглядів. Таким чином, проаналізована справа виконує функцію завершального адміністративного документа, який формалізує підсумки розгляду інциденту та фіксує його в діловодстві канцелярії Миколаївського військового губернатора.

У контексті історії поштової служби м. Миколаєва документи цієї справи

є показовими з кількох причин. По-перше, вони демонструють механізм оперативного інформування та підпорядкування поштових органів військово-цивільній адміністрації. По-друге, засвідчують високий рівень уваги до збереження поштової інфраструктури як елемента державного управління. По-третє, справа ілюструє практику завершення діловодних процесів, коли надзвичайна подія переходила з площини слідства та обговорення в площину адміністративно оформленого висновку.

Таким чином, справа 11001 доповнює джерельний комплекс з історії пожежі на Миколаївській поштовій станції 1862 р. і дозволяє простежити повний цикл реагування влади – від первинного повідомлення про подію до її остаточного документального закріплення. У поєднанні з матеріалами справи 4195 вона дає змогу реконструювати не лише перебіг надзвичайної ситуації, а й адміністративну культуру управління поштовою службою в Миколаєві XIX століття.

Матеріали справи 12784 «Справа про збільшення штатів Миколаївської поштово-телеграфної контори» (31 липня – 5 жовтня 1891 р.) фонду 230 (опис 1) становлять важливе джерело для вивчення повсякденного функціонування поштової служби Миколаєва наприкінці XIX ст. та механізмів адміністративного контролю за її діяльністю (ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 12784. Арк. 1–18). Документи справи мають службово-рапортний характер і відображають комунікацію між місцевими посадовими особами поштового відомства та військово-цивільною владою міста.

Центральне місце у справі посідає рапорт, адресований Миколаївському військовому губернатору, в якому розглядається конкретна службова ситуація, пов'язана з роботою поштових установ. Зміст документа свідчить про те, що поштове відомство перебувало під постійним наглядом адміністрації, а будь-які відхилення від установленого порядку або надзвичайні обставини вимагали письмового пояснення та формалізованого реагування з боку керівництва.

У тексті рапорту простежується характерна для другої половини XIX ст. діловодна мова, що поєднує опис фактичних обставин із проханням про ухвалення відповідного рішення або затвердження запропонованих заходів. Така форма документації свідчить про ієрархічну модель управління поштовою справою, в якій місцеві службовці не мали автономії у вирішенні важливих організаційних чи фінансових питань і були змушені звертатися до військового губернатора як до вищої інстанції.

Окрему цінність справи становить фіксація участі конкретних посадових осіб, що дозволяє реконструювати персональний склад управлінського апарату, задіяного у функціонуванні поштової служби Миколаєва. Підписи та резолюції на документах засвідчують практику колегіального розгляду службових питань і відображають реальний механізм ухвалення рішень у межах губернаторської канцелярії.

Із джерелознавчої точки зору розглянута справа є показовою для аналізу внутрішньої організації поштової служби, її підпорядкованості військово-адміністративній владі та рівня бюрократизації управлінських процесів. Документи не лише інформують про окремий епізод службової діяльності, а й

віддзеркалюють загальні принципи функціонування державних комунікацій у Миколаєві наприкінці ХІХ століття.

У поєднанні з матеріалами інших справ фонду 230 ці документи дають змогу простежити еволюцію ролі військового губернатора як ключової фігури контролю над міською інфраструктурою, зокрема поштовою та телеграфною службами. Таким чином, справа 12784 розширює джерельну базу дослідження історії поштової служби Миколаєва та дозволяє глибше осмислити адміністративні практики управління комунікаційними установами у ХІХ ст.

Справа 13374 «Про невчасне доставлення телеграм на ім'я Миколаївського військового губернатора» (19 вересня 1893 – 5 січня 1895 рр.) фонду 230 (опис 1) є комплексом діловодних документів адміністративно-управлінського характеру кінця ХІХ ст., що відображають діяльність місцевих органів влади в межах південноукраїнського регіону (ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 13374. Арк. 1–3). За зовнішніми та змістовими ознаками справа належить до матеріалів офіційного листування та службових повідомлень, пов'язаних із розглядом адміністративних питань на рівні губернського управління.

Хронологічно документи справи датуються 1893–1895 рр., що дає змогу віднести її до періоду активного функціонування телеграфного зв'язку як одного з ключових інструментів державного управління. До складу справи входять телеграми, супровідні листи, рукописні доповідні записки та резолюції посадових осіб, оформлені як на стандартних бланках телеграфних відомств, так і у вигляді розгорнутих рукописних текстів.

Особливу цінність становлять оригінальні телеграфні бланки з друкованими заголовками («Телеграф», «Телеграма»), службовими відмітками про прийняття, реєстраційними номерами, підписами та візами відповідальних осіб. Це дозволяє простежити не лише зміст управлінських рішень, а й механізм документообігу, швидкість передачі інформації та ієрархію прийняття рішень у системі губернського управління.

Змістовно документи справи пов'язані з розглядом адміністративних питань місцевого значення, що потребували оперативного узгодження між різними інстанціями. У текстах простежується характерна для імперської канцелярської практики мова, усталені формули звернень, посилання на попередні розпорядження та інструкції. Наявність численних рукописних резолюцій і приміток на полях свідчить про багатоетапний процес опрацювання справи.

Висновки. Проаналізовані матеріали фонду 230 «Канцелярія Миколаївського військового губернатора» засвідчують високий рівень інституційної значущості поштової служби в системі державного управління ХІХ століття. Документи демонструють, що пошта в м. Миколаєві розглядалася не лише як елемент міського господарства, а як складова загальнодержавної комунікаційної мережі, що перебувала під постійним контролем військово-цивільної адміністрації.

Справи, пов'язані з правовим статусом поштових станцій, матеріальним забезпеченням, впровадженням диліжансного сполучення та ліквідацією наслідків пожежі 1862 р., дозволяють реконструювати реальні механізми

ухвалення управлінських рішень і виявити напруження між нормативними вимогами центральної влади та фінансовими можливостями міста. Особливо показовим є багаторівневий характер підпорядкування поштових установ і обмеженість автономії міського самоврядування у вирішенні ключових організаційних питань.

Матеріали кінця XIX ст. свідчать про зростання ролі телеграфу та формування інтегрованої системи зв'язку, в якій поштова служба функціонувала у тісному взаємозв'язку з новими технічними засобами передачі інформації. Це відображає загальні тенденції модернізації адміністративного управління та комунікаційної інфраструктури імперського періоду.

Таким чином, документи фонду 230 становлять цінну джерельну базу для дослідження історії поштової служби міста Миколаєва, дозволяючи поєднати аналіз адміністративних практик, матеріально-технічних умов і повсякденного функціонування поштових установ у регіональному контексті Півдня України XIX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Брехуненко, 2013 – Брехуненко В. А. Поштовий і телеграфний зв'язок на півдні України: історія формування та розвитку. *Історичний архів. Наукові студії: зб. наук. праць*. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 10. С. 208–212.

ДАМО – Державний архів Миколаївської області.

Золотар, 2019 – Золотар Л. М. Розвиток сухопутних шляхів сполучення Таврійської губернії в 1864–1914 рр. : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України / Бердянський державний педагогічний університет, Запорізький державний університет. Бердянськ–Запоріжжя, 2019. 245 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zolotar_Liudmyla/Rozvytok_sukhoputnykh_shliakhiv_spoluchennia_Tavriiskoi_hu_bernii_v_1864-1914_rr.pdf

Міронова, 2011а – Міронова І. С. Поштові та поштово-телеграфні установи Півдня України: дореволюційна історіографія проблеми. *Наукові праці. Історія*. 2011. Вип. 134. Т. 147. С. 92–96. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2011/147-134-19.pdf>

Міронова, 2011б – Міронова І. С. Поштово-телеграфний зв'язок на півдні Російської імперії в роки правління Олександра III. *Записки історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Одеса, 2011. С. 288–303. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57270981-6220-4f35-80f7-3d745016de17/content>

Руденко, 2018 – Руденко Ю. М. Діяльність установ пошти і телеграфу на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2018. 243 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudenko_Yuliia/Diiialnist_ustanov_poshty_i_telehrafu_na_Pravoberezhnii_Ukraini_druha_polovyna_KhIKh_pochatok_KhKh_s.pdf?PHPSESSID=pi4s192beea6kdc1krj470dm61

Шляхов, Ковальчук, 2018 – Шляхов О. Б., Ковальчук Т. В. Поштово-телеграфний та телефонний зв'язок в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2018. Вип. 28. С. 203–230. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ecad506f-b241-44b1-b919-43524bd09b37/content>

Якубець, 2019 – Якубець А. В. Розвиток телеграфного зв'язку в Україні у другій половині XIX – першій половині XX ст. (за матеріалами фондової колекції НМІУ). *Науковий вісник Національного музею історії України*. Серія: *Історія*. Київ, 2019. Вип. 5. С. 1–10. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakubets_Alona/Rozvytok_telehrafnoho_zviazku_v_Ukraini_u_druhii_polovyni_XIX_per_shii_polovyni_XX_st.pdf

Randolph, Bowers, 2017 – Randolph J., Bowers K. Communication and obligation: the postal system of the Russian Empire, 1700–1850. *Information and Empire: Mechanisms of Communication in Russia, 1600–1850*. Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2017. Pp. 155–184. DOI: 10.11647/obp.0122.05. URL: <https://books.openbookpublishers.com/10.11647/obp.0122/ch5.xhtml>

REFERENCES

Brekhunenko, 2013 – Brekhunenko V. A. Poshtovyi i telehrafnyi zviazok na pivdni Ukrainy: istoriia formuvannia ta rozvytku [Ukraine: Postal and telegraph communication in Southern Ukraine: history of formation and development]. *In*

- Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii.* Mykolaiv: Petro Mohyla Black Sea National University, 2013. Issue 10. S. 208–212. [in Ukrainian].
- DAMO – Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti [State Archive of Mykolaiv Region].
- Zolotar, 2019 – Zolotar L. M. Rozvytok sukhoputnykh shliakhiv spoluchennia Tavriiskoi hubernii v 1864–1914 rr. [Development of land communication routes of Tavriia Governorate in 1864–1914]. PhD diss. (History of Ukraine). Berdiansk–Zaporizhzhia: Berdiansk State Pedagogical University; Zaporizhzhia National University, 2019. 245 p. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zolotar_Liudmyla/Rozvytok_sukhoputnykh_shliakhiv_spoluchennia_Tavriiskoi_hubernii_v_1864-1914_rr.pdf. [in Ukrainian].
- Mironova, 2011a – Mironova I. S. Poshtovi ta poshtovo-telehrafni ustanovy Pivdnia Ukrainy: dorevoliutsiina istoriohrafia problem [Postal and postal-telegraph institutions of Southern Ukraine: prerevolutionary historiography of the problem]. *Naukovi pratsi. Istoriiar.* 2011, issue 134. Vol. 147. S. 92–96. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2011/147-134-19.pdf>. [in Ukrainian].
- Mironova, 2011b – Mironova I. S. Poshtovo-telehrafnyi zviazok na pivdni Rosiiskoi imperii v roky pravlinnia Oleksandra III [Postal and telegraph communication in the South of the Russian Empire during the reign of Alexander III]. *Zapysky istorychnoho fakultetu Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova*, Odesa. 2011. S. 288–303. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57270981-6220-4f35-80f7-3d745016de17/content>. [in Ukrainian].
- Rudenko, 2018 – Rudenko Yu. M. Diialnist ustanov poshty i telehrafu na Pravoberezhnii Ukraini (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [The activities of post and telegraph institutions in Right-Bank Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. PhD diss. (History of Ukraine). Cherkasy: Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 2018. 243 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudenko_Yuliia/Diialnist_ustanov_poshty_i_telehrafu_na_Pravoberezhnii_Ukraini_druha_polovyna_KhKh_pochatok_KhKh_s.pdf. [in Ukrainian].
- Shliakhov & Kovalchuk, 2018 – Shliakhov O. B., Kovalchuk T. V. Poshtovo-telehrafnyi ta telefonnyi zviazok v Ukraini v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Postal-telegraph and telephone communication in Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* 2018. Issue 28. S. 203–230. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ecad506f-b241-44b1-b919-43524bd09b37/content>. [in Ukrainian].
- Yakubets, 2019 – Yakubets A. V. Rozvytok telehrafnoho zviazku v Ukraini u druhii polovyni XIX – pershii polovyni XX st. (za materialamy fondovoi kolektsii NMIU) [Development of telegraph communication in Ukraine in the second half of the 19th – first half of the 20th centuries (based on the collection of the National Museum of the History of Ukraine)]. *Naukovi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. Seriya: Istoriiia*, Kyiv, 2019. issue 5. S. 1–10. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakubets_Alona/Rozvytok_telehrafnoho_zviazku_v_Ukraini_u_druhii_polovyni_XIX_pershii_polovyni_XX_st.pdf. [in Ukrainian].
- Randolph, Bowers, 2017 – Randolph J., Bowers K. Communication and obligation: the postal system of the Russian Empire, 1700–1850. In S. Franklin, K. Bowers (eds), *Information and Empire: Mechanisms of Communication in Russia, 1600–1850*. Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2017. Pp. 155–184. DOI: 10.11647/OBP.0122.05. URL: <https://books.openbookpublishers.com/10.11647/obp.0122/ch5.xhtml>. [in English].

Перше надходження – 10.01.2026

Прийнято до друку – 28.02.2026

Оприлюднено на сайті – 06.05.2026

DOI: 10.31499/2519-2035.14.2026.358607

УДК 94(477):271.2-725-312.7"1914/1918":070.482(477-25)](045)

Віталій ТАЦІЄНКО,

orcid.org/0000-0003-3372-9765

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та культури України

Уманського національного університету

(Україна, Умань)

tatsiyenko1990@ukr.net